

PROFESÖR HAMDİ RAGİP ATADEMİR

Prof. Dr. Necati ÖNER*

Rahmetli hocam Profesör Hamdi Ragıp Atademir 1910'da Konya'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Konya'da, yüksek öğrenimini Fransa'da Besanson ve Nancy üniversitelerinde yaptı. Felsefe öğrenimi gördü, Mantıkçı filozof Rougier'nin öğrencisi oldu. Yurda dönünce Samsun ve Konya liselerinde felsefe öğretmenliği yaptı. 1939'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne felsefe asistanı olarak girdi. 1942'de doçentliğe, 1949'da profesörlüğe yükseltildi.

1954'de Konya'da Demokrat Parti'den milletvekili seçildi. 1960 askerî harekâtından sonra Yassıada mahkemesince dört yıl hapse mahkûm edildi. Siyasî mahkûmlar için af çıkınca, önceden ek görevli olarak çalıştığı Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne Felsefe Tarihi profesörü olarak atandı. Bu görevde iken 1976'da vefat etti.

Ben 1945-1949 yıllarında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde öğrenciliğini, milletvekili seçilmeden önce de bir yıl asistanlığını yaptım. Vefat edinceye kadar yine öğrencisi ve asistanı gibi hep yakınında buldum. Kendisine karşı çok büyük saygı duyar, babam gibi severdim. Gerek meslekî çalışmalarında ve gerek özel işlerimde hep ona danışırdım. Allah rahmet eylesin.

Hamdi Bey önemli bir fikir ve siyaset adamıdır. Mustafa Arıkan, Selçuk Üniversitesi'nde doktora çalışması olarak incelemiş 475 sayfalık bir kitap yazmıştır. Bu eser 1999'da Kültür Bakanlığı'na yayınlanmıştır.

Ben bu yazıda hocamın politik ve sosyal düşüncelerine dokunmayacağım. Bir felsefe hocası olarak ele alıp, hocalığı, Türk felsefe hayatına yaptığı hizmet ve getirdiği düşünceleri belirtmeye çalışacağım.

Felsefe ile ilgili olarak te'lif ve çeviri eserleri şunlardır:

Telif Eserleri:

- Filozoflara Göre Felsefe
- Aristo'nun Mantık ve İlim Anlayışı
- Metot Üzerine (yayınlanmamıştır)
- Lojik Prensipleri ve Muasır Tenkit (Makale) D.T.C.F. Dergisi, c. I, s. 2.
- Antik Felsefe, Metinler ve Açıklamalar, (Makale) D.T.C.F. Dergisi, c. IV, s. 2.
- Adel Awa İhvan al-Sâfâ'nın Tenkit Kafası, İlahiyat Fakültesi Dergisi.

* Emekli Felsefe Profesörü, Türk Felsefe Derneği Başkanı.

Çevirileri:

- Eflâton, Phaidon (S.Kemal Yetkin'le)
- Victor Brochard, Yanlış Üzerine Deneme
- Benard Brockard, Nietzsche ve Alman Felsefi Düşüncesine Giriş
- Aristo, Organon (İlk Beş Kitap)
- Henri Poincaré, Son Düşünceler (S. Ölçen'le birlikte)
- Henri Poicaré, Bilim ve Metot (S. Ölçen'le birlikte)
- Porphyrios, İsağojî
- Jules Lachelier, Tümevarımın Temeli Hakkında

Ayrıca yayınlanmamış çeşitli alanlarla ilgili onbeş tercüme eseri vardır.

Hamdi Bey en çok mantık ve metot sorunları üzerinde durmuştur. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde verdiği Mantık ve İlimler Felsefesi derslerinde işlediği konuları maalesef bir kitap haline getirerek yayınlamamıştır. Ben bu yazıda, derslerde tuttuğum notlar ve Metot Üzerine adlı eserine dayanarak hocamın görüşlerini açıklamaya çalışacağım.

Bu konuya girmeden hocalığı ile ilgili bazı özelliklerini belirteceğim:

Hamdi Bey'in farklı bir ders verışı vardı. Derslerde amacı öğrenciye bilgi yığını sunmak değil, doğru düşünmeye sevketmekti. Bunun için bir konu ile ilgili farklı sorular sorar, bunlara farklı cevaplar verir, fikirler arasındaki tutarlılık ve tutarsızlıkları gösterirdi.

Sınavlarda ezbere dayanan sorular sormaz, bir cümle veya bir paragraf vererek onun analizini işlerdi. Sınav kağıdında bilgilerin doğru ve yanlışından çok, fikirlerin tutarlılığına bakardı.

Öğrencilere yakınlık gösterir, özverili davranırdı. Normal ders saatleri dışında isteyen öğrencilere Osmanlıca ve Fransızca dersler verirdi.

Bahar aylarında öğrencileri pikniğe götürürdü, orada çay içilir, top oynanırdı.

Hamdi Bey düşünce ve bilgi dünyasının çoğulcu bir yapıya sahip olduğu kanaatindeydi. "Muteber bir tek düşünce, muteber bir tek yöntem, muteber bir tek sistem, muteber bir tek bilgi olduğunu ileri sürmek değersiz ve boş bir gayrettir" diyor.

Bilgi çeşitlerini şöyle sıralıyordu: Din, mistik, metafizik, felsefe, bilim ve sanat. Bunların ayrılmasında en önemli âmilin takip ettikleri metotların farklılığı olduğu görüşünde idi.

Felsefe anlayışı pozitivistlere yakındır. Metafiziği felsefeden ayırır. Filozoflara Göre Felsefe'nin Önsöz'ünde şöyle diyor: "Felsefe hususi bilimlerin elde ettikleri sonuçların ve kullandıkları yöntemlerin değeri üzerinde, tenkidî, terkipci bir bilgi olması yüzünden bütüncül bir bilim karakterini taşır." Bu suretle ilk nedenler ve son sonuçların bilgisi olan metafizikten ayrılır ve felsefenin iki ana konusu bulunduğuna işaret eder: Birincisi bilgi sorunu diğeri aksiyon sorunudur. Metafiziği felsefeden ayırmıyor ama, pozitivistler gibi onu yok veya gereksiz bulmuyor. O da diğer bilgiler gibi ayrı bir bilgi türüdür.

Felsefenin bilimle olan ilişkisine dikkati çeker: “Bilimle felsefe arasında sıkı bir ilişki vardır. Felsefe bir bilimler teorisidir” der.

Hamdi Bey'e göre felsefe herkesin anlayacağı bir bilgi dalı değildir. Felsefeyi anlayabilmek için gereken genel kültüre sahip olmak lâzımdır.

Derslerinde en çok durduğu bilgi dalı bilimdir. Bilim anlayışı da pozitivist anlayışa uyar. Fakat pozitivistlerin bilgi konusundaki dar tutumlarına karşıdır. Bu hususta şöyle diyor: “Pozitivizmin, Siyantizmin yasakları, bilinmeyenleri araştırma zihniyetini olduğu kadar bilimsel metodu da sınırlandırır ve verimsizleştirir.”

Ona göre bilim olgular arası ilişkileri ele alır. Amacı aksiyon değil bilmek için bilmektir. Matematikle ifade edilenler pozitif bilimlerdir, matematikle ifade edilmeyene bilim denmez diyor. Demek ki bilim ancak olgusal yani pozitif bilimlere denir.

Pozitif bilimleri şöyle sıralar:

Fizik

Kimya

Biyoloji

Psikoloji

Sosyoloji

Ahlâk

Bu bilimler birbirlerinden kopuk değildirler. Aralarındaki bağı sağlayan diğer bilimler vardır: Fiziko-Kimya, Hayatî Kimya, Sosyal-Psikoloji vs. gibi

Görülüyor ki, ahlâk bağımsız bir bilim olarak alınmış ve pozitif bilimlerin sırasına sokulmuştur.

Bilimlerin metodolojik bir görüşle evrime tâbi olduğu kanaatini taşır. Evrimin üç safhası vardır: Tasvir ve gözlem safhası, tümevarım safhası ve tümdengelim safhası. Her bilimde amaç tümdengelim safhasına erişmektir. Son safhaya erişen fizik'tir, diğerleri bu yolda yürümektedirler.

Hamdi Bey'in üzerinde en çok durduğu mantık ve metot sorunlarıdır.

Mantığın bir metot mu, yoksa bir varlıklık bilimi mi olduğu tartışma konusudur. Mantığın kurucusu olan Aristo mantığa bilim sınıflamasında yer vermemiştir. Mantık eserlerine Organon (alet) adını vermesi de bu yüzdendir. Mantığın böyle bir anlayışı yanında onun bir varlık bilimi olduğu fikri 19. asırdan sonra ortaya çıkmıştır. Charles Serus “Mantık düşünce kanunlarının pozitif bilimidir” derken mantığı, tıpkı diğer bilimler gibi bir varlık bilimi olduğu kanaatinde olduğunu belirtmektedir.

Descartes ve Bacon'ın yeni metot anlayışlarına girişirken Aristo'ya hücum etmeleri, Aristo mantığını bir metot olarak yetersiz gördükleri içindir. Böyle bir tutum mantığı bir metot olarak görmüş olmanın ifadesidir.

16. asırdan itibaren yazılan mantık kitaplarına Terim, Önerme ve Kıyas'tan sonra bilimlerde metot diye dördüncü bölümün eklendiğini görüyoruz. Mantık kitaplarında bilimlerin metotları bahsi gittikçe ağırlığını artırmış ve mantık kitaplarında metot bahsi 3/4

oranında yer almış, asıl konular özet olarak verilmiştir. Bu durum 1960'lara kadar sürmüştür. Bu durumda mantık ikiye ayrılıyordu. Birincisine formel mantık veya tümdengelim mantığı, ikincisine tatbikî mantık veya metodoloji veya tümevarım mantığı deniyordu. Mantığı bu seyri onun bir metodoloji olarak kabul edildiğini gösterir.

Böyle bir anlayışın yanında 19. asrın ikinci yarısından itibaren başlayan sembolik mantık çalışmaları gittikçe gelişmiş, 1950'lerden sonra ilimlerde metot sorunları mantık kitaplarından çıkarılmıştır.

Hamdi Bey mantığın bu seyri içerisinde onu bir metodoloji olarak görenler arasındadır. Mantığı şöyle tanımlıyor: "Hakikate erişmek, doğru bilgiye erişmek için kullandığımız yöntem, kâide ve usûllerin incelenmesidir." Mantığı formel ve tatbikî diye ikiye ayrılmasını doğru bulmaz. Bunu da kendi metot anlayışına dayandırır. Metod'u şöyle tanımlıyor: "Metot bilgi edinmek, doğru bilgi elde etmek, bilgileri bir sistem içerisinde düzenlemek maksadı ile zihnin esas faaliyetlerinin bilgi konusuna tatbik olunuşu ve bunlara ait türlü pratikler heyet-i mecmuasıdır." Böylece metot düşünmenin genel faaliyetlerinin dışında değildir. Zihin dışı metotların aslında zihnin bir uzantısı olarak varlıklarını devam ettirirler.

Zihnin çıkarımsal (discursif) ve sezgisel (intuitif) diye adlandırılan iki yolunun birbirinden kopuk olmadığını söyler.

Çıkarımsal yolun -buna akılyürütme de denir- üç şekli olan Tümdengelim, Tümevarım ve Analoji'nin de birbirinden kopuk bağımsız olmadıklarına dikkati çekiyor. Tümevarımın muteber şekliyle bir nevi tümdengelim olduğu tümevarımın ise genetik bakımdan analoji olduğunu belirtir. Ayrıca Aristo'nun belirttiği gibi Tümdengelimin öncüllerinin tesbiti de tümevarımla olur.

Zihnin bilgi edinmede kullandığı metodun birliği kendisini yalnız çıkarımsal yolda göstermez. Akılyürütme ile sezgi'nin de birbirleri ile ilişkili olduğu, birbirlerinden tamamıyla ayrı iki güç olmadığını da belirtir.

Hamdi Bey sezgiyi, duyusal sezgi veya metafizik sezgi anlamında almaz. Burada kastedilen sezgi Descartes'ın belirttiği aklî sezgidir. Zihin bu güçle açık ve seçik bilgi elde eder. Bilgi edinmenin her anında sezgi vardır.

Sezgi hem tümdengelimin hem tümevarımın hem de analojinin temelinde bulunur. Öncüllerden öncüllere, öncüllerden sonuca varma zihnin bu gücü yani sezgi sayesinde sağlanır.

Görülüyor ki, zihnin bilinenden bilinmeyene giderken kullandığı yollar birbirine bağlıdır. Bunları birbirinden ayırmış gibi ele alındığı doğru değildir.

Yukarıda belirtildiği gibi metot zihnin işidir. Zihin dışında bir metot düşünülemez. Zihnin bu yoldaki faaliyetleri de birbirine bağlıdır. Bu sebeple Hamdi Bey mantığın bir tümdengelim veya formel mantık, bir de tümevarım veya metodoloji diye ikiye ayrılmasının doğru olmadığı kanaatindedir. Mantıkla Metodoloji birbirinden ayrılamaz. Bu konuda şunu belirtiyor: "Mantığı hakikate götüren yol olarak almakla, kendisinin metodo-

lojik tabiatı teslim olunmaktadır. Metodoloji'yi bütün genişliği içinde tam bir mantık sistemi olarak görmek mümkündür. ”

Günümüzde mantık çalışmaları, Modern Mantık, Sembolik Mantık veya Logistik adları ile Felsefe'den uzaklaşıp matematiğe yaklaşarak devam etmektedir.

Mantığın kılıf değiştirmesi temeldeki soruyu ortadan kaldıramamıştır. Mantık bir metot mudur yoksa bir varlık bilimi midir? Tartışmalar sürecektir.

Résumé

Prof. Hamdi Ragıp Atademir (1910-1976) était professeur de Philosophie à l'Université d'Ankara. Il a enseigné logique et philosophie des science à la Faculté de Langues, d'histoire et de Géographie, et histoire de philosophie à la Faculté de Théologie. A un époque nous le voyons comme politicien. Il était parlementaire entre 1954-1960. Il a repris son chair en 1968 à la Faculté de Théologie. Il insistait sur la logique et la méthode en ses cours. En considérant la logique comme méthode, il n'acceptait pas de séparer la logique de la méthodologie. Il avait une conception pluraliste de connaissance. Il attachait beaucoup d'importance à la science parmis de connaissance. En ce qui concern la science il etait positiviste; selon lui la vrai science est celle qui peut s'expliquer en mathématique. Il disait que chaque science a pour but d'atteindre à ce niveau déductif que ce développement des science pourrait se réaliser au future.